

BESZÉLGETÉS

Ünnep és történelem

1848. március 15. és utóélete

Történelmi emlékezetünk zavarai éppen a jeles napokon, a nemzet ünnepein a legszembetűnőbbek. A gondolatok tisztázásához, múltunk és mai érzéseink reálisabb egyeztetéséhez próbál hozzájárulni az a rádióbeszélgetés, amelynek szerkesztett, némileg rövidített szövegét ezúton adjuk közre. A szerkesztő először az 1848-as forradalom és szabadságharc emlékét, emlékezetét, az ünnep és a gyásznapi utóéletét szerette volna áttekinteni avatott történészek segítségével. A felvázolt kép korántsem teljes, tudatosan (no, meg terjedelmi oknál fogva is) csupán további meditációk kezdeményezője akar lenni. A beszélgetésben részt vett: Glatz Ferenc, Katona Tamás, Kosáry Domokos, Nemeskürty István, a műsorvezető: Ocsovai Gábor; a szerkesztő Vámos György. A műsor 1988. március 1-én hangzott el a Kossuth rádióban.

KATONA: Erre az ünnepre 140 év alatt sok minden ráakódott, ránehezedett, olyannyira, hogy néha lényeges mondandói mentek veszendőbe, felejtődtek el. Március 15. sorsa azt is szemlélteti, hogy a kollektív emlékezet kissé megbízhatatlan; időnként nemcsak felfrissítésre szorul, de felülvizsgálatra is. Március 15-én, ami tényleg a legsajátabb nemzeti ünnepünk, olyasmit ünneplünk, amit *mi csináltunk*, és nem olyasmit, ami történt velünk. Március idusának 1848-ban három helyszíne volt: a magyar sors nemcsak Pesten dőlt el, hanem egyidejűleg Pozsonyban és Bécsben. Amikor Petőfiék Pesten kimennek az utcára, akkor Bécs felé úszik az a hajó, amelyik a magyar országgyűlés küldöttségét és Kossuth felirati javaslatát viszi az uralkodó elé, hogy majd két nap múlva a miniszterelnökké kinevezett Batthyány Lajossal térjen vissza. Kossuth mindig azt tartotta igazán fontosnak március 15-ében, hogy sikerült országgyűlési úton keresztülverekednünk igazunkat, és amikor 1849. március 15-én éppen a táborban tartózkodik, akkor ezt írja a feleségének: „mi holnap indulunk az ellenség ellen, ti pedig holnap megünneplitek március 15-e első évfordulóját. Bár nem tudom, hogy mi ünneplnivaló van azon, hogy néhány fiatalember kiment az utcára és valami kravált csinált...”

KOSÁRY: Nemcsak a geográfiai helyszíneket kell megemlítenünk, hanem azt is, hogy más-más erők játszottak szerepet. Pesten valóban a fiatalság. Nemcsak „pár jurátus”, mert ahogy a liberális nemesség a nyugati polgárság szerepét játszotta el, úgy a szélesebb nyugati, a republikánus érzelmű kispolgárság élcsapata Pesten a Petőfi-féle fiatal társaság volt. Szó sincs arról, hogy egy egészen elszigetelt, szűk kör lett volna. Van a történelemben olyan, hogy néhány ember megfelelő pillanatban egy olyan erőnek az élére képes állni, amellyel történelmet tud csinálni. Hát ebben az esetben pontosan így volt. Kossuth véleményét viszont onnan tudjuk megérteni, hogy míg ez a fiatal társaság Pesten mondta ki az új Magyarország megszületését, ugyancsak március 15-én reggel volt az a pillanat, amikor annyi hátrálás, kétségbeesés, bizonytalanság után a pozsonyi nemesi országgyűlés végre utólag *beleértette* Kossuth március 3-i feliratába a jobbágyfelszabadítást, a közteherviselet, szóval mindazt, ami az új polgári nemzeti Magyarország megszületéséhez szükséges volt.

KATONA: És tegyük hozzá, hogy a két mozgalom nem volt egymástól elszigetelve. A márciusi fiatalok küldötte, Irányi Dániel március első napjaiban Kossuthnál járt Pozsony-

ban, és tőle kap eligazítást, sőt biztatást. Nem volt hiábavaló: ezt az a csodálatos 12 pont bizonyítja, amit ezek a fiatalok (Irinyi József megfogalmazásával) összeállítottak és amely csattanós, radikális tömörséggel liberális programot ad. Még egy mondatot legyen szabad ezekről a fiatalokról mondani. Pesten a közkatonák voltak. Petőfiék nemzedéke. Petőfi a maga 25 évével szinte matuzsálem volt közöttük. Március 15-én nem a hatalmat óhajtották a kezükbe venni és egy év múltán sem ült egyikük sem a húsosfazék mellett.

GLATZ: Helytelen, amit tankönyveinkben és összefoglalóinkban gyakran találunk: mintha ez a 12 pont és a márciusi fiatalok követelése úgy pattantak volna ki a fiataloknak a fejéből. Hiszen Deák Ferenc már 1847 júniusában – az ellenzéki nyilatkozatban – felelős kormányt, képviselőket, kötelező örökvétséget követelt, és azután 1848 márciusában a 12 ponthoz hasonló követelések Bécsben és Prágában is megfogalmazódnak. A bécsi fiatalok például sajtószabadságot, nemzetőrséget kívánnak. Tehát az Irinyi József által megfogalmazott 12 pont és a márciusi ifjak mozgalma nagyon szerves része a Habsburg monarchiában már legalább másfél éve tartó mozgolódássorozatnak.

KOSÁRY: A magyar március 15-ét Pesten is és Pozsonyban is a bécsi forradalom segítette. A februári francia forradalom hírére teszi Kossuth a felirati javaslatot. Széchenyi akkor még ellenzi. Ma már tudjuk, hogy miért: mert kap egy levelet március elsején Apponyi György magyar kancellártól, amelyben azt olvassa, hogy politikai bűn volna most követelésekkel föllépni, mert az *udvar jobb szeretné a népei hálijára és támogatására bízni magát és nem az orosz fegyverekre*. Vagyis 1848. március 15. előtt két héttel Apponyi az udvar nevében megfenyegeti a magyar reformok egyik élharcosát a cári hatalom beavatkozáásával. Március 13. óriási nemzetközi változás: a forradalmi láncreakció Európában Bécsig ért, nincs kit fenyegetni, megszűnt a Metternich-rendszer, most már Széchenyi is csatlakozik Kossuthhoz és a polgári, nemzeti átalakulás ügyéhez.

OCSOVAI: Széchenyi azt írja: „becsületesen rajta maradok a bárkán”. Ezzel vállalja a forradalmat, vállalja az odatartozást, a csatlakozást. Ám az aggodalmai, a félelmei megmaradnak.

NEMESKÜRTY: A nemzedéki tudatosulás a kiegyezés után az újra beérkezettekben érvényesült. Itt ered az az emlékezés, ami szinte máig állandósult, hogy március 15. tulajdonképpen a magyar ifjúság ünnepe.

KATONA: Március 15. ünneplésével egy valóságos anekdotát érdemes megemlíteni. Amikor a magyar küldöttség partra szállt Bécsben a Császár-malomnál hogy a Práteren keresztülvágyva elinduljon Bécs városa felé, egy bécsi deputáció érkezik. A küldöttség vezetője előlép és kerek beszédben Bécs és Ausztria megmentőjeként üdvözlí Kossuth Lajost. Ez a szónok Bach Sándor ügyvéd volt, akiről később az 1849 utáni Bach-korszakot nevezték el.

OCSOVAI: Beszélgetésünk célja, hogy ennek az ünnepnek az utóéletét tekintsük át. Az eddig felvázolt eseménytörténeti mozaik után forduljon erre a tekintetünk. Talán tartsuk a kronológiai sorrendet. A kérdés tehát így szól: Az önkényuralom idején súlyos kockázatot vállal az, aki megemlékezik március 15-éről. Hogyan történik, hogy nem ment feledésbe ez az ünnep?

KATONA: Találgatni lehet csak, de a találgatást próbáljuk józan számításokkal alátámasztani. 1848. március 15-ének reggelén a Pilvaxból hatan indultak el, két hármast egymás mögött. Amikor az orvoskarhoz érnek, akkor már vannak néhány százan, amikor a jogi és bölcséleti karhoz érnek, kétezren vannak, amikor Landerer és Heckenast nyomdájára eljutnak, ötezen vannak. Ez sokkal több, mint az egyetemi ifjúság létszáma! A délutáni múzeumkerti népgyűlésen – pedig közben a forradalom hazament ebédelni, két óra szünet volt a megmozdulásokban – 10–15 ezren vesznek részt. Ez rengeteg ember, és nemcsak kíváncsiszkodók, hanem szimpatizánsok is. És aki ott volt, az ezt a napot nem felejtette el egykönnyen.

NEMESKÜRTY: Az önkényuralom idején, érthető módon, a magyar forradalom szelleme inkább az október 6-i megemlékezésben élt. Talán könnyebben lehetett e gyászt megünnepelni, mint egy akkor, március 15-én még kétségkívül sikeres forradalmat. Ezért inkább az októberi napok köré szerveződnek olyan megnyilvánulások, amelyek az egész forradalomra, így március 15-ére is vonatkoznak. Két példát mondhatunk erre az irodalomból vagy közvetve az irodalomból. Az egyik: Jókai Dózsa drámájának szenzációs öszi

bemutatója, ami rendkívüli politikai vihart kavart. A másik Madách sok érdekes és világosan '48-ra és márciusra értelmezhető utalása a Tragédiában, különösen a Kepler-jelenetben.

KOSÁRY: Az 1859–1861-es nemzetközi politikai válság alkalmával Magyarországon is megmozdultak az emberek. A reményvesztettségéből kiemelkedően kezdtek újra politikai szimbólumnak tekinteni március 15-ét. 1860. március 15-én a pesti fiatalság kivonult az utcára, a rendőrség sortűzet adott rá, és Forinyák Géza joghallgató belehalt sebeibe.

GLATZ: Persze tegyük hozzá, hogy a Habsburg-ház számára nem igazán március 15. volt a „vörös posztó”, hanem 1849, a trónfosztás. Ne felejtjük el, hogy az ítéletek is a trónfosztás és a felségsértés alapján történtek. Majd válik március 15. mind a Habsburg-ház, mind pedig a magyar társadalom részéről harci kérdéssé: A magyar parlament 1898-ban törvénycikket fogad el, március vívmányainak megünneplésére, de ez a törvény április 11-ét, tehát a március 15-én meghirdetett alapelvek törvénybe iktatását foglalja majd össze. Az 1898-ban elfogadott törvény a magyarok által követelt jogok alkotmányos megadását hangsúlyozza teszik iskolai szünnappá április 11-ét.

OCSÓVAI: Azt hiszem, hogy tömegbázisa ilyen ünneplésnek nem volt, nem lehetett.

GLATZ: Sőt, az 1927-es törvény, amelyik már március 15-ét teszi nemzeti ünneppé, hangsúlyozza is, hogy a nemzet soraiban nem talált visszhangot április 11. törvénybe iktatása és ünneppé nyilvánítása. Maga Bethlen István különben, aki a törvényt beterjesztette, is úgy fogalmazott, hogy valójában a tömeg mindig március 15-re gondolt, amikor április 11-ről volt szó.

OCSÓVAI: Maradjunk még az 1867 utáni időszaknál, az ellentmondásos konszolidáció periódusánál. Egyfelől a hivatalos ünneplés nyilvánvalóan a megbékélést tükrözi, a nem hivatalosról eléggé keveset tudunk. Vagy mégis tudunk valamit?

GLATZ: A magyar politikai élet a század végén, a dualizmus korában, a 67-eseket és a 48-asokat vagy 49-eseket szembeállította egymással. Tekintettel a közvéleményre és a liberális állam adta lehetőségekre, a 48-asoknak legalább annyi megnyilvánulási lehetőségük volt – mondjuk így „hivatalos” formák között –, mint a másik oldalnak, sőt sokkal népszerűbbek voltak. Nem is ez a fő kérdés talán, hanem az, hogy 1848 egy olyan történelmi forduló, amely a feudális Magyarországból polgári liberális Magyarországot teremt. Polgári, liberális és nemzeti Magyarországot. A forradalom korszakforduló, amelyben gazdasági, társadalmi, politikai struktúraváltás következik be. Ennek egyrészt volt társadalmi és nemzeti tartalma. A „negyvennyolcasok” nagy része ennek nem a társadalmi tartalmát hangsúlyozta, hanem az egyre növekvő nacionalista hullám eredményeként a nemzetit. A közjogi programmá vált '48-as tavasz eredeti társadalmi-forradalmi tartalma eltűnt, és ez a hiányosság nemcsak a 67-eseket jellemezte, hanem jellemezte a másik oldalt, a 48-asokat is. A fő kérdés tehát szerintem az, hogy vajon kik tartották meg '48 eredeti társadalmi-progreszív tartalmát egy olyan korszakban, amelyik a paraszti nép és a nemzetiségek elégedetlenségével szemben egy határozott és nagyon élesen megfogalmazott nacionalizmust képviselt. Mert az eredeti március 15. nem ezt képviselte!

GLATZ: Élesen nem vált szét március 15. hivatalos és köznapi ünneplése. Rendelkezésünkre állnak például a századfordulóról különböző egyházi és világi gimnáziumokban készített dolgozatok 1848-ról, és ezek március 15-re emlékezve kiemelik a jobbágyfelszabadítás, az örökvaltság tényét és általában a parasztpárt, reformer nemesség és a polgári értelmiség fellépését. Azt kell azért mondani, hogy 1867 és 1918 között az uralkodó felfogás a szociális tényezőt és az alkotmányos, a polgári rend születését is ünnepelte. Az ellentét április 11. és március 15. szembeállításában volt.

KATONA: Sajnos a századfordulóra körülbelül éppen a millennium gyönyörű, csinnadrattás évére a szabadelvű pártból kifogy a szabadelvűség és a függetlenségi párt pedig egy nem nagyon rokonszenves, puffogós nacionalista párttá kezd válni, mindegyik felejté a maga eredetileg haladó társadalmi töltetét. Az ünneplések kezdtek oly mértékig kincstárivá válni, hogy nagyon nehéz volt színvonalasan megemlékezni március 15-ről. A századforduló legnagyobb tette az volt, hogy felismerte: az vész el, az hal meg, amit, akit elfelejtene, és *rendkívüli gonddal összegyűjtötték a személyes visszaemlékezéseket*. Ezért tudunk olyan pontos képet rajzolni ezekről a márciusi napokról ma, mert köznyomdászoktól kezdve mindenki elmondta, jól-rosszul az emlékezés szépítő szemüvegén keresztül, politikai opportunitás szerint esetleg időnként változtatva az apró tényeket.

NEMESKÜRTY: Vajda János (aki részese volt a pesti márciusi napoknak) 1887-ben *Lenni vagy nem lenni* című megemlékező versében petőfis lelkesedéssel idézi fel a

szabadságharcot, szinte az Egy gondolat bánt engemet lelkesültségével, majd erre fordítja a szót: „Nem nyers vitézség dönti a csatát, / géppé fegyelmezett nagy sokaság, / hangyák erénye, munka, szorgalom, / kalmár a hős a világszínpadon. / A csatater kockája voltaképpen / előre már a béke versenyében / mindenfelé azok javára dől el, / Akik előkészítették azt jól a röffel.” És kérdezi, hogy mi magyarok erre nem volnánk képesek? Csak szavakkal tudunk ünnepelni? „Ne tudna győzni itt erős karod / a munka versenyén – ha akarod? / Ki a hazáért bőven ontod véred, / ne tudnál adni érte veritéket?”

GLATZ: A munkásmozgalomnak is, így mindenekelőtt Szabó Ervinnek is szembe kellett nézni a századfordulón '48 márciusával és az egész 48–49-es szabadságharc tényével. Szabó Ervint személyesen is rendkívül nyomták Kossuthnak azok az antiszocialista és munkásellenes kijelentései, amiket az emigrációban tett és amelyeket Szabó Ervin szemére is hányt a Népszavától és a szociáldemokrata párttól Kossuth megünneplését számon kérő levélíróknak. Szabó Ervin és a munkásmozgalom számára '48 márciusa és az egész '48-as, '49-es szabadságharc annak a kérdése volt, hogy vajon Magyarországon végement-e a polgári forradalom 1848-tól 1900-ig. Vagyis a munkásmozgalomnak aktuális programként a polgári demokratikus célokat kell-e követnie, vagy pedig ezen túlmenően az úgynevezett szocialista célokat? Szabó Ervin és a polgári radikálisok 1848 márciusában azért látnak kevesebb szociális eredményt, mert ők a korabeli, a századfordulós politikai véleményüket vetítik vissza. Az volt a véleményük, hogy Magyarország egy feudalizmussal terhelt ország, végül is azok a polgári célok, amelyeket a márciusi fiatalok maguk elé tűztek, nem valósultak meg, tehát a polgári demokratikus célok még mindig aktuálisak.

OCSOVAI: Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság forradalmi megmozdulása visszanyúlhatna a márciusi örökséghez, a legtermészetesebb mozdulattal nyúlhatna oda vissza, de időzavarban voltak. Sokan érezték pedig, hogy '48 valódi szelleme folytatásra vár.

GLATZ: Hogy egy forradalom folytatásra vár vagy nem, ezek utólagos publicista, történetírói vagy irodalmár megjegyzések. Egy forradalom nem vár sem folytatásra, sem leverésre, az megy a maga útján, és amikor egy nemzedék visszanyúl a történelemhez, saját maga célkitűzéséhez keresve fogódzókat, akkor találja azt ki, hogy folytatásra vár, vagyis őáltala vár folytatásra. Ahogy az egyéniség azért lehet nagy jelentőségű a történelemben, mert sokszínűen képes a valóságot megfogni, sok irányba vág új utat, de hogy ezek közül az utak közül aztán egyiket vagy másikat ki folytatja vagy hogyan folytatja, az már a jövő dolga. Ezért is veszik újra és újra elő egy Kossuthnak vagy egy Napóleonnak a személyét. Így van ez a történelmi napokkal is. Március 15. tulajdonképpen az egész magyar polgári berendezkedés alapkérdéseit fogalmazta meg a 12 pontban. Ehhez mindenki tudott csatlakozni: a hivatalos kormányzat éppúgy, mint a baloldal, és egyik sem hazudott.

KOSÁRY: Most így hallgatva ezt a beszélgetést, eszembe jutott, hogy én kétszer szerepeltem március 15-én. Először 1929-ben mint VII-es gimnazista Márciusi álom című novellámat olvastam fel az iskolai ünnepélyen, amely – ahogy emlékszem rá – a szabadságharc ünneplése volt, az új Magyarország védelmének az ünneplése. 1938-ban mint Eötvös kollégiumi fiatal tanár viszont egy élesen földbirtokreformot követelő és a társadalmi struktúra radikális átalakítása mellett szóló beszéd megtartására adott nekem alkalmat március 15. Amiből nyilvánvaló, hogy valóban valami eszünkbe jut erről a történelmi emlékről, és azt emeljük ki, ami a saját gondolatainkhoz, a saját törekvéseinkhez illik, csak az a fontos, hogy a törekvéseink jók legyenek és az a történelmi esemény valóban pozitív és nevezetes legyen. Erre egyébként a legjellemzőbb példa maga a Történelmi Emlékbizottság 1942-beli németellenessége. 1948 magyar forradalma a német egységmozgalom sikerére volt alapítva, a Habsburgok ellen hadakoztunk, nem a németek ellen, mivel azonban a lényeg ott volt, hogy a nemzetet kell védeni az idegennel szemben, most az idegen szerepét a hitleri Németország vette át. Ilyen értelemben nem torzítás, annak ellenére, hogy Kossuthéknak eszükbe nem jutott volna a németek ellen hadakozni. Azt hiszem, hogy ha egy törekvés jelképül választja a múlt időszak nagy, pozitív történelmi fordulóját és ehhez hozzárakja a maga új törekvéseit, ez nem baj. Legyünk hálásak a sorsnak, hogy van egy március 15-énk '48-ból, amihez jó törekvéseinket és a fiatalság jó törekvéseit hozzá lehet csatolni.

OCSOVAI: Idáig – kimondhatatlanul – azon is medítoztunk, hogy a mindenkori utókor torzított-e az eredeti, 1848-as gondolatokon, azok értelmezésén. A két háború közötti időszakra már egyértelműen jellemző, hogy a politika fogságába esett március 15. A márciusi eszméket megragadta a területi revízió politikája, megfelelő kiemelésekkel, és magától értetődően használta fel hatóerőként ugyanezeket a gondolatokat a Magyarországot a háborútól távol tartani akarók értelmiségi, munkás- és polgári ereje. Következésképpen erre az idő-

szakra az a jellemző, hogy miközben – Babitsot idézve – „csak a vak megszokás, a süket hivatal hozza a koszorúit”, tehát egyfelől vagy egy rituáléja a megemlékezéseknek, másfelől érlelődik azért valami, ami megint csak visszafordítja eredeti jelentéséhez.

GLATZ: Világos legyen ebben a beszélgetésben, hogy mi tisztában vagyunk és ezt szögez-zük is le, hogy *egyszer* megtörtént sok minden 1848. március 15-én, és *utána* különböző időkben különböző dolgokat ragadtak ki ebből és ezt különbözőképpen ünnepelték. A kettőnek (amellett, hogy szemezgettek és kiemeltek belőle), a megünneplésnek és a megtörtént eseményeknek egymáshoz sokszor semmi köze nincsen. Ha arról faggatnának bennünket, hogy mondjuk baloldalon vagy konzervatív oldalon (politikailag nézve a dolgokat) hogyan ünnepelték március 15-ét, akkor azt kell mondanom, hogy a politikai baloldal többet torzított 1848. március 15. valós történetén, mint a konzervatív. Miért?

Révai József például írásaiban összekeverte a függetlenség és az önállóság gondolatát, így március 15-ét mintegy idegenek elleni felkelés ünnepévé tette. Ez volt sokáig az iskolai történelemoktatás tankönyveiben is, noha a valóságban 1848-ban alkotmányos önállóságot követeltek, a függetlenségi harc csak 1849-ben következik be. De a függetlenség és önállóság fogalmát összezsúfolta a századfordulón a Függetlenségi Párt, noha Thaly Kálmán soha nem akart elszakadni az uralkodósaládtól, a monarchiától. Vannak további példák is: 1937-ben március örökösei a pánszláv és a pángermán veszéllyel szemben akartak fellépni. 1848-ban, az igazi március 15-én sem ilyen, sem olyan törekvésekkel semmiféle szembe fordulás nem történt.

NEMESKÜRTY: Ez így igaz, de nagyon jól emlékszem az 1948-as centenáriumra. Alig találok legújabb kori történetünk elemzése között azt a szerintem nagyon fontos mozzanatot, hogy az 1949-es fordulat évét nagymértékben előkészítette a nagyszerűen megszervezett, az ország egész közvéleményét mozgósító 1948-as centenáriumi ünnepségsorozat. Emlékszem professzoraim megnyilatkozásaira, Hajnal Istvántól és Horváth Jánostól Bisztrai Gyuláig, emlékszem az ünnepségsorozatra. Úgy éreztük mindannyian, hogy végre most, a '45-ös felszabadulás után létrejött egy '48-as szellemű magyar egység. Nem jött létre, de így éreztük. Ott vonult el az egyetem ifjúsága a Nemzeti Múzeum előtt, és egymás mellett haladtak cserkészek, fehér-fekete reverendás ciszter papok által vezetett diákok, úttörők, a Kommunisták Ifjúsági Szövetsége, harsogott a rezesbanda, szóval volt egy nagy – talán látszat – hangulat. Azért tartom ezt fontosnak, mert 1848. március 15. századik évfordulója alkalmas volt az egység érzésének a megteremtésére.

KOSÁRY: Szeretnék valamit hozzátenni: az eddigiekből egy kicsit úgy tűnik, megbocsátható dolog, ha az elmúlt történelmi folyamatok különböző mozzanatait a különböző korok így vagy úgy fölhasználják, átértékelik, átértelmezik a maguk érdekei szerint. Ám ennek mindig megvan az a veszélye, amit a hamis tudat kifejezéssel tudunk legjobban jelölni. Mint historikus, legyen szabad szakmai önzésből is és szakmai kötelességből is elmondanom: egy okkal több, hogy nagyon alaposan igyekezzünk feltárni a múltat, eredeti jelentésében, továbbá a későbbi fejleményeket, rámutatva az átalakításokra, szemelgetésekre, átértelmezésekre és torzításokra, már csak azért is, hogy *ha valakinek a jelen és a jövő problémáit illetően gondolatai lennének, akkor próbálja azok szerint megfogalmazni a dolgait és ne képletesen historizáljon róla.* Saját – hogy úgy mondjam – történetpolitikai gondolkodásának higiéniája érdekében szabaduljon meg a fölösleges historizálástól. *A történelemnek nem az a feladata, hogy anyagot nyújtson az ilyen historizáláshoz, hanem az, hogy olyaná nevelje az emberek gondolkodását, hogy megértsék hogy mi a múlt, hogy jutottunk ide és hogy a saját problémáját önmagában nézze, mint azt Bocskay kívánta egykor – teljesen hiába – honfitársától.*

Nézzük önmagában 1948. március 15-ét is. Ez megint különleges pillanat úgy, ahogy Nemeskürty István mondta. Az emberekben megvolt a hajlam erre a nemzeti egységre, amiről itt szó esett, de ennek az érzelmi lehetőségeit rossz célokra használta ki 1949 után az az irányzat, amit eufemizmussal úgy szoktunk nevezni, hogy dogmatizmus. (Most ne vitatkozzunk elnevezésén.) Ennek a kezében ugyanis ez az érzelmi nyitottság, ami az egész magyar népben többé-kevésbé megvan, egyszerűen fogódzó volt arra, hogy különböző romantikus, nacionalista jelszavakkal befesse, bepینگálja azt az egész más politikát, amit csinált. *Az igazi torzítás ez!* És ez nemcsak március 15-re vonatkozik, hanem az egész '48 értékelésére, vonatkozik visszamenőleg a korábbi századok értékelésére is. Ebben a történelmietlen tablóképben voltak ugyan nagy hősök – Rákóczi, Kossuth –, ezek azonban mind halványai előképei voltak az igazi bölcs, kopasz vezérnek, akiben megtestesül az üdvtörténet végeredményeként a nagy magyar szabadság. Ez azonban nem is historizálás, ez már a történelemmel való visszaélés!

GLATZ: Azt is el kell mondani, hogy 1948-ban munkaszüneti nappá nyilvánítják – először a magyar történelemben! – március 15-ét. Igen ám, de 1949 után kezdtek jönni a politikai ünnepekkel a bajok. Miről van ugyanis szó? Augusztus 20. mint az alkotmány ünnepe, a bújtatott Szent István-ünnep, ami hagyományosan az egyik nagy nemzeti ünnepünk volt immáron több évtizede, az megmaradt munkaszüneti napnak. Ha most március 15. évfordulója az munkaszüneti nap, mi lesz április 4-ével? Március 15. sajátos módon túl közel esett április 4-éhez, ennyi ünnepet nem bír már el a közgondolkodás – gondolta a politikai vezetés –, ezért 1951. március 10-én már ismét munkanappá teszik a néhány évvel ezelőtt még munkaszüneti nappá nyilvánított március 15-ét. A politikai vezetés 1957-ben rákényszerült, hogy valamit ismét kezdjen március 15-ével. Április 4-ét nem lehetett eltüntetni mint nemzeti ünnepet. 1957. március 10-én kompromisszum születik: nem munkaszüneti nap, hanem iskolai szünetnap lesz március 15. Az 1960-as években ismét új ünnep válik aktuálissá, a Tanácsköztársaság kikiáltásának napja, amit a Rákosi-időszakban nem akartak megünnepelni. Mit csináljanak most már ezzel a két márciusi ünnepvel és a rá három hétre következő április 4-ével? Olyan megoldás alakul ki, amelyik él maig, és hangsúlyozom, aminek semmi köze nincs a valós történelemhez, hogy megalkotják az ifjúság ünnepét, a tavaszi ünnepet, amelynek értelmében április 4. primátusával (munkaszüneti nap, nemzeti ünnep) március 15. és március 21. egy egységbe forrasztott forradalmi ifjúsági napok ünnepséget kap. Megítélésem szerint, mivel itt tartunk most, ennek a kritikája már politikai kritika kell hogy legyen. Én történészként ezt az eddigi összes ünnepléstípus közül a legrosszabbnak tartom, egyszerű állampolgárként, gondolkodó emberként pedig tulajdonképpen jellegetlennek.¹

OCISOVAI: Az az érzésem, mindamelllett, hogy ezek az ellentmondások fennállnak, valamiféle letisztulás mégiscsak folyik egy idő óta. Március 15. kezd közelebb kerülni valós eredeti tartalmához. A letisztulás abban is megmutatkozik, hogy mind jobban csitulnak azok a hosszan elhúzódó aggodalmak, amelyek március 15. megünnepelését, mint beszélgetésünk-ből is kiderül, nem egészen indokolatlanul, kísérték. Történet utalás többször is arra, hogy valahol a márciusi eszmék mélyén ott lappangott az a nacionalizmus is, ami időről időre – természetesen manipulációk eredményeképpen – föllobbant. Minthogy a politika semmiképpen sem rekeszthető ki március 15. megünnepeléséből, hiszen március 15. önmagában is szüntelenül politikál és politikai gondolatokat indukál, azért úgy gondolom, hogy igazságtalanok lennének, ha – amint az eddigi beszélgetésünkben történt –, a politikát tekintenénk fekete báránynak, mert mindabból amit így együtt elmondtunk, egy kicsit olyan színezete támadt a dolognak, mintha pusztán az, hogy a politika a maga országútjára vonszolta – hogy Supka Gézáat idézzem – március 15-ét, okozott volna minden bajt. Március 15. eredeti tartalmában, eredeti sugallataiban és üzeneteiben ezek szerint nincs is semmi hiba?

GLATZ: Való igaz, a politika torzít, nem lehet felmenteni a politikát, noha a politikustól soha nem szabad megkövetelni, hogy történész legyen. Mi meg szeretnénk megkövetelni, ha a történésztől nem kívánnák azt, hogy a mindenkori politikához varrjuk hozzá a történelmi ünnepeket. Azért valamit le kell szögezni: március 15. vagy más történelmi esemény is mindig fog tartalmazni természetesen mozgósítóerőt. Pontosabban felhasználható lesz bizonyos mozgósításokra mindaddig, amíg a társadalom hiányát érzi bizonyos vívmányoknak, amelyeket a történelem egy korábbi periódusában a társadalom, jelen esetben a magyar társadalom már elért. Ha a magyar társadalom egyszer már elérte 1848 márciusában, vagy ki akarta vívni a *sajtószabadságot*, a cenzúra eltörlését, akkor minden generáció a következő évszázadokban, ha úgy érzi, hogy nincsen sajtószabadság a jelenben, vagy cenzúra van, vissza fog nyúlni hozzá. Amikor a *nemzeti egységet* egy társadalom már egyszer elérte, természetes és nem torzítás, hogy visszanyúl ehhez; ha egy társadalom elérte az *emberi jogoknak* és az *állampolgári jogoknak* a tiszteletben tartását egyszer már 1848-ban, akkor ha később úgy érzi, hogy ezek megsérültek, nem torzít, amikor visszanyúl ehhez az 1848-as örökséghez.

OCISOVAI: Az imént Supka Gézáat idéztem, hadd ragadjak ki egy másik idézetet ugyancsak tőle: ez úgy szól, hogy 1848. aktái a nemzet lelkiismerete számára nincsenek lezárva. 1938-ban írta le ezt, de beszélgetésünk bizonyítja, hogy ezek az akták vagy legalábbis az aktáknak bizonyos kötegei ma nagyon is elevenek és érdemes őket előszedni. Egyvalamiről most elfeledkeztünk az egész diskurzus során, hogy függetlenül a márciusi

¹Nemzeti ünnepünket, március 15-ét 1988. december 20-án az Országgyűlés egyhangúlag munkaszüneti nappá nyilvánította. (Szerk.)

örökség gondolati tartalmától igen erős érzelmi tartalom fűződik március 15-éhez; ez szinte teljesen független attól, ami annak idején 1848-ban történt és ami közben történt. Következésképpen, ha most méltón akarunk ünnepelni és azt szeretnénk, hogy a naptárban március 15. végre a helyére kerüljön, akkor a bensőségességet kell felerősíteni, ami természetesen a legnehezebb. A mai érzelmi szükséglet is azt diktálja, hogy a márciusi örökség lényegének a nemzeti önértékelést, a helyes, a pontos nemzeti önértékelést tartjuk, azonkívül hogy megemlékezéseinkben helyet kapjon – hangsúlyosan – a nemzeti egyetértés, a bizalom és a józan önbizalom.

Festészet, zene, művelődés

Incze János Déssel beszélget Beke György

■ *Annyira hűséges fia ennek a városnak, ahol a két Szamos s annyi erdélyi sors, élet és tanulság találkozik, hogy a családjától örökölt nevét megtoldotta még egy „utónévvvel”, lett belőle Incze János Dés. Nem különcködésből, hanem mivel mikor elindult a művészpályája, még vagy négy Incze nevű képzőművész állított ki, felületes ítések ne cseréljék össze őket. Mintha Incze János képeit össze lehetne téveszteni!*

Műtermedben itt, Dés városában, egészen közel került egymáshoz két munkád. Egyik az Opus 4-es, 1930-ban készült kisméretű festmény, falusi nagyvásár, kóberos szekerek, árúikat kínáló vándorkeveskedők, kaosztáskosfák. Nem messze tőle, „térben” persze, az állványon most készülő képed Velencéről. Ez hányadik munkád, János?

Ez még nem kapott számot. Majd a végén, ha elkészül. Hátha nem is lesz belőle semmi. Nem iszom előre a róka bőrére... A számozásban pedig ne láss semmiféle nagyképűséget. Egyszerű rendtartás. Barabás Miklóstól tanultam el. Mikor olvastam emlékirataiban, hogy számozta a munkáit, így hogy: Károly György (csak fej), vagy Katona Zsigmond (emlékezetből), s eljutott a 3146. sorszámgig, arra gondoltam: igazán pedáns ember volt, nemcsak a portréinak aprólékos kidolgozásában, de élete műveinek számontartásában is. Én nem vagyok annak a stílusban a követője ecsettel, amit Barabás Miklós művelt, s mikor emlékiratát olvastam, még csak nyolcvan képem ha volt, de azt mondtam magamban, jó már kezdettől tudni, hogy mit végez az ember...

■ *Mondd János, hány dési képet festettél eddig?*

Fontos a szám? Ha éppen akarod, meg is mondhatom.

■ *Csak éppen nem lenne teljességgel biteles számítás, mivel alighanem minden képeden ott van Dés, akármelyik várost ábrázolják is. Ott érezhetem dési utcák, sarkok, házak, emberek ihletését, hangulatát.*

Nagyon érdekes város ez, nem is vágytam elmenni innét soha, miután 1935-ben ide helyeztek, tanítói diplomával a zsebemben. Pedig nyílt volna út a számomra el innen, máshova, akár egyenesen Budapestre is. Az itteni református fiúiskolában olyan növendékeim voltak, akiket már csaknem öt éve tanítottam, egészen kicsi koruktól, nagyon összeszoktunk. 1942-ben betoppant hozzám egy tanfelügyelő, egyenesen a minisztériumból. Leült és végighallgatta az órámat. Aztán felállt, s azt mondta, hogy abban az évben vagy kétszázötven iskolában ellenőrizte az oktatást, de sehol nem talált ilyen kedvesen összenőtt társaságot, ahol mester és tanítványok ilyen szépen dolgoznak együtt. Volna négy üres katedra Budapesten, az egyikkel szolgálati lakás is jár. Ad egy papírt, írjam alá, és tíz nap múlva kezembem lesz a kinevezésem. Akkor ezek a kicsi dési síkátorok ideződtek fel bennem, a dombra-hegyre mászó utcácskák, az ide-oda dülöngélő házak, ahogy én láttam őket, a jellegzetes dési tájak és az emberek, igen az emberek, az utcák proletárgyermekekkel. Nagy Lajikákkal és Szabó Lacikákkal, s azt feleltem a tanfelügyelőnek, hogy köszönöm a bizalmat, de nem megyek el innen.

■ *Mintha a kép, az ecset nem lenne elegendő életérzésed kifejezésére, könyvet is írtál életedről s főként Désről, az Onarcképet, amely 1982-ben jelent meg, a Kritérionnál, jellegzetesen Incze János-i alcímmel: „Lelátás hat évtized tetejéről”. Ebből a könyvből tudom, hogy nemcsak ez a bizonyos tanfelügyelő látogatott el akkoriban hozzád, hanem a*